

MILAN ČOPIĆ (Prilog biografiji)

Milan Čopić, mlađi brat poznatog jugoslavenskog revolucionera Vladimira Čopića, jednog od osnivača KPJ — našoj je literaturi, a to znači široj javnosti, potpuno nepoznat.

Ali to što nam nije dala historiografija, ostavila nam je policija, koja mu je posvetila mnogo pažnje. Tako smo sad, zahvaljujući upravo »brizi« i »pažnji« ponajviše policije, ali i drugim izvorima, u prilici da rekonstruiramo — barem u temeljnim crtama — životni put Milana Čopića.

Obitelj Čopića bila je velika. Prema jednoj tvrdnji imala je četrnaestero djece.¹ Otac Jovo, Ličanin, financijski stražar, pa krojač i crkvenjak, a majka Amalija, rođena Lončarić.

Milan Čopić bio je šest godina mlađi od Vladimira — rođen 4. prosinca 1897. u Senju. Završio je osnovnu školu u Senju, ali je nepoznato je li izučio kakav zanat. Po podacima sestre Jelene »bavio se koje čime, pomalo zemljoradnjom«,² dok je policija zabilježila da je bio trgovački pomoćnik, ali i zidarski radnik, pa metalac, rudar, vojnik, privatni činovnik i uza sve to još i »bilježnik kod raspisnog poverenstva III razreda kod kraljevskog financijskog ravnateljstva u Zagrebu«.³

Godine 1915. mobiliziran je u austrougarsku vojsku, a zatim poslan na talijansko bojište. Služio je u sastavu 26. domobranske pukovnije u činu podnarednika. A vratio se s fronte godine 1918.

Dosta je rano, u dvadeset i drugoj godini, Milan Čopić krenuo putem revolucionara, svakako pod izravnim utjecajem svog starijeg brata Vladimira, koji se pri koncu 1918. vratio »zaražen boljševizmom« iz Sovjetske Rusije, i već i tamo, a u domovini još više, bio tribun boljševizma. Kad se Vladimir vratio, Milan je služio u vojsci u činu pješadijskog podnarednika u Zagrebu. Stanovao je u Bolnici milosrdnih sestara. Srpnja 1919. prvi put je uhapšen: i on je uhvaćen u zamku nazvanu »afera Diamantstein«, namijenjenu Vladimiru.

Policija je već u siječnju godine 1919. još nesposobna da slijedi pravi trag, obratila pozornost na potpuno nevinog podnarednika Milana Čopića.

¹ U knjigama Matičnog ureda općine Senj sačuvani su, djelomično, podaci samo za sedmero Čopićeve djece. (Vidi: »Matica krštenih župe grada Senj od 1887—1894«, te »Matična knjiga rođenih parohije Senj za 1861. do 1938.«)

² Arhiv CK SKJ, MG-1491.

³ Arhiv Hrvatske (AH), PRZV, 6—14, 175—1919.

Sl. 63 — Milan Čopić kao austrougarski vojnik 1916.

Hajka je počela poslije telegrafske poruke ministra unutrašnjih poslova S. Pribičevića hrvatskom banu u Zagreb da se iz Sovjetske Rusije vraćaju agitatori boljševičkih ideja izvan Rusije», među kojima je »najglavniji Milan Čopić, pravoslavni Hrvat iz Senja, predsjednik Jugoslovenske sekcije...»⁵ To je bilo pogrešno, jer Milan uopće nije bio do tog vremena u Sovjetskoj Rusiji. Ali je na taj način Milanovo ime također ostalo zapisano u policijskim analizama. Prema tome, kad je policija u srpnju 1919. hapsila Alfreda Diamantsteina, uhapsila je i »najuglednijeg agitatora boljševičkih ideja« Milana Čopića.

Kao što je već poznato, Diamantstein je u policiji priznao da je došao iz Mađarske Sovjetske Republike sa zadatkom koji je dobio od Bele Kuna i vođe Jugoslavenske komunističke frakcije u Budimpešti Ivana Matuzovića,

⁵ Arhiv CK SKJ, Sp. VIII — C/6.

da radi na organizaciji ustanka, »da propagira poglavito u vojsci« i da se u tu svrhu poveže s najodgovornijim komunistima u Jugoslaviji. Osim ove izdaje Diamantstein je i provokatorski izdao sve što je znao. Slijedom njegova priznanja, u kojem je bilo i poluistinâ i provokacijâ, uhapšeno je 65 komunista i simpatizera. Među uhapšenima bilo je čitavo rukovodstvo Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) — (SRPJ(k) Filip Filipović, Vladimir Čopić, dr. Sima Marković i dr. O tom prvom antikomunističkom procesu u Hrvatskoj, tzv. » aferi Diamantstein«, sad se u literaturi mnogo više zna.⁶ Ulogu Milana Čopića u tom procesu nitko nije posebno osvjetljavao iako ga je vrlo ozbiljno teretio Diamantstein ustvrdivši da je »primaio u svom stanu i davao utočište svim članovima organizacije koji su bili kojim načinom došli u Zagreb, ili ovuda prolazili.« Prema zapisu Diamantsteinove izjave, kod Milana Čopića »su stanovali Diamantstein, Todorović i Walter. Propagirao je boljševizam u svom rodnom Senju...«. Kod njega je stanovao neko vrijeme i njegov brat Vladimir. Osim toga, u njegovu je stanu pronađena velika količina boljševičkih letaka i brošura na hrvatsko-srpskom, francuskom i turskom jeziku. Davao je vojničke isprave »kuririma« organizacije, koje je potpisivao sâm, ili je krivotvorio potpis kapetana Petričevića.⁷

Milan je sve optužbe energično poricao. Međutim, Diamantsteinove činjenice bile su jače od upornih, više ili manje uvjerljivih poricanja. Optužujući sebe, Diamantstein je optužio sve; u krivicu je sve više utapao Milana: »... Na sastanku našem kod »Dobre mamice« u Tuškancu u prisutnosti Pupavca, Todorovića, narednika Kopčinovića, Gabrijela Orača, Milana Čopića, Staniše Banjanina i Laze Vukelića prihvaćen je moj prijedlog da se u Zagrebu stvori podzemni sovjet jednoglasno, a svrha mu je bila ilegalna organizacija boljševičkog pokreta i podjela pojedinih resora. Pupavac je dobio resor za vanjsku propagandu. Ja resor za kurire, financije i vezu s centrom u Osijeku. Todorović resor za lokalnu agitaciju, Laza Vukelić službu kurira kao i Gabrijel Orač, a Milan Čopić imao je uzdržavati našu kuću u bolnici i pohranjivati letke, a Staniša Banjanin za vanjsku agitaciju, a Kopčinović za agitaciju u vojsci...«⁸

Tipografski radnik, bivši sudionik oktobarske revolucije Josip Sorić, također uhapšen u aferi Diamantstein, izjavio je da se je s Diamantsteinom »... sastao u Zagrebu četiri puta i to jedamput po dogovoru na Zrinjercu prema poruci Miljuševoj, a ostala tri puta posve slučajno na prolazu jedamput u Maksimiru u prisutnosti Milana Čopića, drugi put u gostionici u Ilici gornjoj, neznam u kojoj, u društvu s Tajkovom i Miljušem i posljednji put na Kaptolu sa Milanom Čopićem...«, da je na sastanku našem u gornjoj Ilici bilo govora o osnutku štamparije u kojoj bi se tiskali listovi i letci ilegalno...«⁹ Prema tvrdnji Diamantsteina k V. Čopiću dolazili su u zatvor drugovi kroz prozor zahoda mjesnog suda koji je graničio s policijskim hodnikom na prvom katu vojnog zatvora u Novoj vesi br. 18.

Neki okrivljeni tvrdili su da ih je Čopićev brat Milan na isti način dovodio k Vladimiru.

⁵ AH, PRZV 6—14, 175—1919.

⁶ Ivan Ramljak, »Afera Diamantstein«. »Zagreb jučer, danas, sutra« I dio. Zagreb, 1965; Dr Ivan Očak, U borbi za ideje Oktobra, Zagreb, 1976 i dr.

⁷ AH, PRZV 6—14, 175—4132, 9200/1919.

⁸ Isto.

⁹ Isto.

O djelatnosti Milana svjedoči jedno pismo koje je uhvatila policija prilikom njegova hapšenja. To je bilo Vladimirovo pismo. On je pisao Milanu »... budi oprezan u Senju i nemoj mnogo brbljati. Mislim da me razumiješ. Kupi sva tri broja »Istine«¹⁰, pa ih ponesi sobom. Dobro bi bilo da u upravi »Istine« pitaš ako imaju kakvih brošura, da im ih poneseš. Reci im, neka za ovaj moj list ne pripovjedaju svakome, jer bi mogao tkogod denuncirati, da ja imam veza sa vanjskim svijetom. Pitaj dalje, dali je Sorić bio u Senju, a ako nije reci im da je on naš drug, pozdravi sve. Reci Nenadu (Diamantstein-I.O.) da dođe po mogućnosti danas ili sutra na prozor u zahodu on ili Todorović. Ako ti ne odeš, mogao bi i ti doći. Ali svakako neka jedan dođe.«¹¹

Vladimir Čopić je tada na policiji zbog razumljivih razloga poricao da je on autor pisma, ali je policija na temelju grafološke analize rukopisa ipak utvrdila njegovo autorstvo. Na temelju ovog pisma, a i na temelju drugih dokaza, policija je ispravno zaključila da je Vladimir imao ne samo vezu »s vanjskim svijetom« preko Milana i drugih, nego da je iz zatvora »rukovodio pokretom«.

Ovo su bile teške optužbe za Milana, koji je u to vrijeme bio vojna osoba. Međutim, i Milan i svi ostali uhapšenici ne samo da su negirali optužbu nego su svoju obranu pretvorili u optužbu režima.

Sudski se proces neobično zavukao, a to je i bio cilj policije — obezglaviti revolucionarni pokret. Osuda je došla tek u početku godine 1920.

Pod pritiskom javnog mjenja vlasti su bile prisiljene izreći relativno blage kazne i osloboditi optužene. 6. travnja godine 1920. izrečena je kazna Milanu Čopiću: 5 mjeseci zatvora, ali kako mu je taj rok istekao u zatvoru, on je kao i drugi bio odmah pušten na slobodu. Dakako, policija i vlasti nisu uspjele dokazati krivicu komunista u pripremanju ustanka, ali su ovim procesom uspjeli najglavnije: obezglaviti pokret baš u trenutku revolucionarne situacije u zemlji.

Milan Čopić je poslije procesa otišao u Beograd. Na koncu rujna bio je, prema policijskim podacima, zaposlen u Beogradu kao brodarski pomoćnik kod Brodarskog sindikata. Zatim je otputovao u Rijeku, gdje je ostao — baveći se navodno trgovinom — do konca svibnja godine 1921.¹² Ovaj policijski podatak neće biti točan, jer imamo drugi točniji podatak: da je Milan 29. rujna godine 1920. u Beogradu dobio od sekretara CK KPJ Filipa Filipovića karakteristiku iz koje se vidi: prvo — da je Milan Čopić bio član KPJ i drugo — da mora »... emigrirati iz Jugoslavije da bi izbjegao buržoaski sud, zbog komunističke propagande«. Ova se karakteristika čuva u Moskvi u Centralnom partijskom arhivu Instituta marksizma-lenjinizma, iz čega slijedi zaključak da je Milan Čopić dobio nalog CK KPJ da emigrira u SSSR.

Kada je Milan Čopić emigrirao? U biografiji koju je pisao kasnije kaže da je prvi put emigrirao godine 1920.¹³ Iz njegove vlastite kasnije izjave saznajemo da je još 20. IX. bio namješten kao brodarski pomoćnik kod Brodarskog sindikata.¹⁴ Prema tome, u rujnu je još u Beogradu. Međutim, već u

¹⁰ »Istina«, organ SRPJ(k) i Centralnog radničkog sindikalnog živjeća, za Hrvatsku i Slavoniju. Izlazio je od 17. VI do 7. VIII 1919. u Zagrebu.

¹¹ AH, PRZV 6—14, 4132, 9200/1919.

¹² Isto.

¹³ ACKSKJ, šp. VIII-C/6.

¹⁴ AIHRPH, grupa XIX, Dosje Milana Čopića.

Sl. 64 — Milan Čopić slikan u emigraciji g. 1921. u Beču

listopadu 1920. nema ga u zemlji. Naime, na raspravi koja se vodila u Zagrebu pred divizijskim sudom u vezi s aferom Diamantstein rečeno je da se Milan Čopić »nalazi u Rusiji».¹⁵

I još jedan memoarski podatak. Imamo zanimljivo iako datumski netočno sjećanje Dobrivoja Alimpića. Naime, on tvrdi da je negdje 1922. ili 1923. prebacio Milana Čopića iz zemlje preko granice u Bugarsku. Evo kako Alimpić sâm o tome piše: »... posle rada svratio sam kod Pavla Krstića u kafanu, koju je on držao. Odmah me je odveo u jednu sobu iza kafane, gdje su bila

¹⁵ Isto.

Sl. 65 — Slika Milana Čopića kao oficira španjolske republikanske vojske 1937.

dva meni nepoznata druga. Pošto me je upoznao s njima (jedan je bio brat komunističkog poslanika Vlade Čopića) rekao mi da oni moraju da se prebace u Bugarsku, jer su učesnici »Dijamantsteinove afere«. Tada smo se dogovorili da ih ja neprimjetno odvedem u njive s kukuruzom, na prostoru između Pirota i sela Poljske Ržane i predam radnicima, koji su o tome već bili obavješteni... sutradan smo ih gotovo bez poteškoća prebacili preko granice...»¹⁶

¹⁶ Četrdeset godina. Zbornik sećanja aktivista jugoslavenskog radničkog pokreta, knj. I. Beograd, 1960, 192.

O putu Milanovu susrećemo podatke i u sjećanjima bivšeg pekarskog radnika iz Sarajeva, borca oktobarske revolucije i kasnije sudionika Mađarske Sovjetske Republike, A. Muftića, koji se vraćao nakon poraza Mađarske komune u Sovjetsku Rusiju. U svojim sjećanjima, napisanim u Moskvi u prosincu godine 1932., Muftić je rekao: »Kad sam stigao u Beč tu sam se susreo s Milanom Čopićem, koji je emigrirao iz Jugoslavije, preko Turske i Bugarske. Prigodom susreta, on me je upitao kuda idem, odgovorio sam mu u Beč, našto mi je on odgovorio da i on onamo ide. Imao je u džepu mađarski pasoš, a po putu mi reče da se treba susresti s drugom Martinenom, te smo riješili da ga zajedno nađemo... Kad sam stigao u Beč tamo je bio štrajk poštanskih radnika, zbog toga smo se zadržali u Beču, a zatim smo uspjeli da dođemo do Praisburga ili češki — Bratislave. Ako će nam tamo biti teško otići ćemo do Lošoncija pa ćemo se zaposliti kao radnici. U to vrijeme kad je u Beču bio štrajk poštara u Slovačkoj su štrajkali rudari ugaljnih šahta. A kad smo stigli u Praisburg bilo je razbito rukovodstvo mađarske partije, a i historije su im bile razrušene... Ali smo tu s Čopićem pronašli predstavnika mađarske partije, koji nas je uputio na predstavnika u Prag. Ovog smo našli i on nam predloži ili da odemo u logor Jozifovu... ili da možemo putovati u Rusiju. Obzirom na ovdašnji položaj mi smo jako želili putovati u Rusiju. Neću se ovdje zaustavljati na opisu pokreta u Čehoslovačkoj, kad su u zarobljeničkom logoru oficiri pratili svaki korak nas koji smo htjeli ići u Rusiju, kako nas je uzeo pod okrilje Jozifov komitet, koji nam je pomogao da otputujemo u Rusiju. Na granici Sovjetske Rusije mi smo sa drugom Čopićem dobili mjesto u vagonu s mekanim sjedalima i tako smo doputovali u Lenjingrad...¹⁷ Poslije odmora od 3—4 dana u hotelu »Internacional« (u Lenjingradu) poslali su nas u Jugoslavenski sovjet¹⁸ koji nas je pitao hoćemo li ostati u Lenjingradu. Moja je žarka želja bila da dođem u Moskvu, isto to je želio i drug Čopić...«¹⁹

O odlasku i djelovanju Milanovom u Sovjetskoj Rusiji imamo nekoliko podataka. Prvi je podatak od 7. veljače g. 1921. da su u Biro Petrogradskog jugoslavenskog odjela stigli Milan Čopić i A. Muftić, te da je Milanu izdana potvrda da je član KPJ i da ga šalju u Petrogradski emigrantski pododjel.²⁰ Nešto kasnije 12. II. ovaj ih šalje u Moskvu, jer da su tamo i poslani²¹ U međuvremenu iz Moskve javlja sekretar Jugoslavenskog centralnog biroa pri CK RKP (b) Mihajlo Tomac da je Milan Čopić imenovan za političkog organizatora na komandantskim kursevima Crvene armije u Moskvi.²² Muftić kaže da su ih u Moskvi pitali kamo i što žele. Čopić je izrazio želju da se školuje, a Muftić da ga pošalju u Crvenu armiju.²³

Dalje čitamo u zapisniku opće sjednice Jugoslavenske sekcije pri Moskovskom komitetu RKP(b) od 9. ožujka godine 1921. pod točkom 3: »Referat o položaju u Jugoslaviji druga Čopića, koji je nedavno stigao iz Jugoslavije. On opisuje položaj radničke klase, ugnjetene vlašću kapitala, ekonomski po-

¹⁷ Muftić pogrešno u to vrijeme Petrograd naziva Lenjingradom jer je taj naziv uslijedio tek godine 1922.

¹⁸ U Sovjetskoj Rusiji, a osobito u Moskvi, Kijevu i drugim gradovima, djelovao je u to vrijeme Jugoslavenski sovjet radničkih i seljačkih deputata (poslanika) (J. D. Očak, Jugoslavenske sovjeti v Rossii v 1919—1921 godah. »Voprosy istorii«, 6, 1965; Bogumil Hrabak, Jugoslavenski sovjeti u Rusiji i Ukrajini 1919—1921. godine. »Tokovi revolucije«, II, 1967.

¹⁹ Centralni gosudarstvennyi arhiv Sovjetskoj armii (CGASA), f. 28361, op. 3, d. 395.

²⁰ Lenjingradski partijski arhiv, f. 16, op. 12, 1921, sv. 1443, d. 12, 532.

²¹ Isto.

²² Isto, 22 ob.

²³ CGASA, f. 28361, op. 3, d. 395.

robljene. Nečuvene cijene živežnih namirnica, koje su se potpuno odrazile na radničku klasu. Na kraju svog referata drug Čopić govori da je proletarijat Jugoslavije shvatio kako za spas i oslobođenje radničke klase postoji jedini put — borba za diktaturu proletarijata, za sovjetsku vlast (aplauzi).²⁴

Na ovoj sjednici izvršeni su izbori u biro Sekcije na tri mjeseca. Prema rezultatima glasanja Čopić je izabran za kandidata člana biroa, zajedno s Laudanovićem.²⁵

Iz drugih dokumenata²⁶ vidi se da je Milan Čopić zatim predavao na Drogom kursu vojnih komandanata, u jugoslavenskom odjelenju, koje je organizirao Centralni jugoslavenski biro pri CK RKP(b) za naše sudionike Oktobra i građanskog rata u Rusiji, koji su se vraćali u domovinu.

Milan Čopić se uskoro vraća u zemlju.

Teško je utvrditi točno kada i zašto se vratio iz Moskve. Ali ga, prema policijskim podacima, susrećemo u zemlji godine 1922. Osim toga imamo iz te godine zanimljivo svjedočanstvo Miroslava Krležje. On je ispričao kako je Milan Čopić u rujnu godine 1922. stigao u Beograd s nakanom da ubije kralja Aleksandra. Naime, Milan je stigao predvečer tog dana kad je trebala da doputuje u Beograd rumunjska princeza Marija, koja se slijedećeg dana trebala udati za kralja Aleksandra Karađorđevića. Ako je Milanov dolazak bio vezan s kraljevskim vjenčanjem, onda to nije bilo u rujnu nego u lipnju, jer se kralj Aleksandar vjenčao s princezom Marijom 8. lipnja.²⁷ Krležja nastavlja: »Bilo je to u vrijeme žestokog terora policije poslije osude članova KPJ poslije atentata Spasoje Stejića, poslije smaknuća Alije Alijagića i osude grupe »Crvena pravda«. Milan Čopić je odsjeo kod svog druga, nekog tipografa, koji je stanovao blizu Kalemegdana. Otkrio je drugu da ima namjeru da ubije kralja Aleksandra. Kad je čuo tipograf za namjere Milanove, otišao je u grad i potražio Mošu Pijadu, te mu o svemu ispričao.« Krležja se ne sjeća s kime se i da li se Moša Pijade savjetovao, ali se je još iste večeri Moša pojavio u stanu tipografa i porazgovarao s Milanom Čopićem. Pokušao ga je odvratiti od zamišljenog, rekao mu da je to za Partiju štetan čin individualnog terora. Ali bez uspjeha. Ovaj je bio fanatično odlučan i ništa ga nije moglo zaustaviti. Tada Moša Pijade odluči ubaciti Milanu u piće uspavljujuće sredstvo, kako bi ovaj prospavao kraljevsko vjenčanje. Tako je i učinio. Milan se dugo nije mogao probuditi, te su morali slijedećeg dana poslije podne pozvati liječnika, koji mu je ispumpao želudac i doveo ga u normalno stanje. Naravno da je time vrijeme prošlo, kralj se svečano vjenčao, i Milan ništa više nije mogao učiniti.²⁸

Milan je uskoro poslije ovog neuspjelog pokušaja ponovno otputovao iz zemlje.

Drugi dokaz njegova boraka u zemlji godine 1922. i ponovnog odlaska nalazimo u iskazu koji je dao Milan Čopić na preslušanju 1. X. 1935. On opisuje svoj put iz zemlje: »Iz Jugoslavije otišao sam 1922. godine u mjesecu oktobru, dotično početkom novembra, dana se točno ne sjećam preko Jesenica, Vilacha, Wiena, Münchena, Strasburga u Pariz bez pasoša...« Objašnjava razlog zašto je emigrirao — kaže: »Emigrirao sam zato, jer sam imao

²⁴ Učastije jugoslavskih trudjašćihša v Oktjabrskoj revoljucii i graždanskoj vojne v SSSR. Sbornik dokumentov. Moskva, 1976, 481.

²⁵ Isto, 483.

²⁶ CPA IML, f. 549, op. 6, d. 665, 1.1; Dr Ivan Očak, n. dj. 91.

²⁷ Narodna srpsko-hrvatsko-slovenačka enciklopedija, knj. I (Zagreb), 40.

²⁸ Prema izjavi Miroslava Krležje I. Očaku 13. II. 1978.

slabu zaradu u Zagrebu, pa sam se nadao u inostranstvu polučiti bolju zaradu što mi se udesilo, jer sam u Francuskoj imao vrlo dobru zaradu...« Dalje priča da ga na granici nije nitko nigdje zadržao i da je u Francuskoj živio od 1922. do 1934. Čak navodi gdje je u kojem gradu i u koje vrijeme živio. Kaže da je boravio u Parizu dva-tri mjeseca 1922., u Marseillesu od siječnja 1923. do siječnja 1924., u Lionu od siječnja 1924. do siječnja 1925., u Grenobleu od siječnja 1925. do siječnja 1927. a od tuda je otišao u Fort Schviehru, gdje je boravio do prosinca 1930. Odatle je otišao u Thiovillece, gdje je ostao do lipnja 1933. Tu je radio zajedno s Jugoslavenima. Zatim se uputio u Santa Mariauxs Minues, gdje je ostao opet do studenog 1934. te je odatle preko Njemačke i Češke stigao u Poljsku. Kaže dalje da je na putu iz Francuske u Poljsku bio pritvoren u Creilldorfu kraj Stuttgarta na 23 dana, a u Moravskoj Ostrovi 4 dana. U Poljskoj se zadržao dva mjeseca kod rodbine svoje nezakonite žene Helene Krzimeniske u mjestu Miedronleschon. Zatim je lutao po Poljskoj tražeći posao, dok nije bio pritvoren u mjestu Stolpezn »radi prekršaja putničkih propisa«. To je bilo 23. III. 1935. U toj je prilici bio i daktiloskopiran pod imenom Josip Vinkovski, rođen 4. XII. 1898. u Mieszyleie, kotar Warszawa.

Poslije zatvora uputio se u Varšavu da dobije u jugoslavenskoj ambasadi isprave, ali je odbijen. Zbog toga je otišao pješke do Graza i tu se prijavio jugoslavenskom generalnom konzulu, koji mu je dao pasoš i 11 šilinga za put do Jugoslavije.²⁹

U ovoj izjavi Milana Čopića ima dosta nejasnoća. Ovako detaljan opis čestih mijenjanja mjesta u Francuskoj, gdje je sigurno bio, navodi na misao da je time htio baš zamesti trag, jer je tada sigurno bilo teško, pa čak i jugoslavenskom poslanstvu, provjeravati njegov boravak u tolikim gradovima. A datumi dosta stereotipni — od siječnja do siječnja — očito izmišljeni, sigurno su trebali stvoriti dojam točnosti njegovih navoda. Ostaje ipak nejasno zašto je otišao iz Sovjetske Rusije i ubrzo ponovno emigrirao u Evropu. Baš ovo, kao i šetnja po Francuskoj, Poljskoj i Čehoslovačkoj, navodi na misao da je mogao biti poslan najvjerojatnije od Kominterne ili NKVD-a sa specijalnim zadatkom u Evropu.

Njegov boravak u Francuskoj provjeravalo je jugoslavensko poslanstvo u Parizu. Prema njihovim podacima Milan Čopić je radio u Thiovillece u tijeku godine 1933. ali ne pod svojim pravim imenom, nego kao Milan Latković, koji je stigao u Thiovillece i bio istjeran jer je »imao više pasoša na razna imena«. Ta su razna imena bila Josip Vinski i Milan Latković.³⁰ Ovi podaci svakako govore u prilog pretpostavci da je bio na specijalnom radu u Francuskoj. Pa i karakteristika dobivena od poslanstva naslućuje nešto u tom smislu: »Čopić je davao utisak neozbiljnog čovjeka, politički se opredjeljivao na sve strane a najviše se družio sa politički nepouzdanim elementima«. Ta se karakteristika očito temeljila na provjerenim podacima. Poslanstvo je sigurno imalo razloga da prati Čopićev rad, što još jednom ide u prilog naše pretpostavke da je Milan izvršavao u Francuskoj određene zadatke.

Vratio se u zemlju 20. rujna godine 1935. te je preslušan kod mariborske policije i upućen u Zagreb, a odatle ga šalju u zavičajnu općinu Srb. Na saslušanju u Srbu 1. X. 1935. on je izjavio da su mu žena i troje djece ostali u mjestu Host Schnihr-Haute Rhin. Iz Srba dopušteno mu je da ode u Senj.

²⁹ AIHRPH, Gr. XIX, Dosje Milana Čopića.

³⁰ Isto.

Tu je bio od 4. do 6. XI. kod svojeg prijatelja Jure Gržanića, a zatim se uputio svojoj sestri Jeleni Duboka, koja je sa svojim mužem brijačem živjela u Sušaku, Kumičićeva ul. 5. Po mnjenju policije tu se kanio stalno namjestiti. Ali je uskoro otišao iz Sušaka, jer se nije mogao zaposliti kao lučki radnik, kako je želio. Napustio je Sušak 8. siječnja godine 1936.

Iz kasnijeg izvještaja zagrebačke policije vidimo da je Milan iz Sušaka krenuo pješice »jer nije imao sredstva za putovanje željeznicom.« Bio je vrlo bijedno odjeven i nalazio se u vrlo teškim materijalnim prilikama. Za vrijeme svog boravka na Sušaku zadržavao se uglavnom kod svoje sestre Jelene Duboka, dok je njezin sin Vladimir tražio po Sušaku za njega posao. Iz stana je rijetko izlazio zbog svog trošnog odijela. »Inače se za vrijeme boravka imenovanog u ovome gradu nije primjetilo ništa sumnjiva. Obitelj Duboka je u ovome gradu poznata radi svoje nacionalne svijesti sviju članova.«³¹ Unatoč ovako preciznom opisu Milanova života u Sušaku, iz čega se vidi da je bio pod stalnim nadzorom, on je jednog dana ipak nestao. Za njim je 28. veljače godine 1936. raspisana tjeratica i potraga »da se utvrdi njegovo sadanje boravište, da bi se tamo mogao staviti kao sumljiv [zbog] komunizma pod nadzor.«³² O tome su obaviješteni svi sreski načelnici, svi predstojnici gradske policije i svi komesari pogranične policije. U tjeratici je između ostalog naglašeno da je Milan »brat poznatog komunista Čopić Vladimira te je i sam vrlo sumljiv zbog komunizma.«

Policija je svakako imala temelja za tvrdnju da je Milan sumnjiv zbog komunizma, ali naravno ne zbog toga što je pobjegao.

U ožujku je stigla vijest u zavičajnu općinu da je Milan 22. veljače legalno prošao kraj Vršca rumunjsku granicu u nakani da preko Rumunjske i Čehoslovačke prijeđe u Francusku. Kasnije je na saslušanju u Srbu priznao: »... 8. januara t. g. sam krenuo za Beograd sa namjerom da bi se moguće u kom mjestu zaposlio, te sam pješačio, došao do Delnica, gdje sam se propitivao da li bi mogao dobiti kakvo uporište, gdje sam i noćio na željezničkoj stanici. Isto tako u Ogulinu, zadržavajući se doli prenoćišta, produžio sam preko Karlovca, Gline, Novske, Kapele Batrinje do jednog sela pred Sl. Brodom — navedena mjesta prespavao sam po općinskim domovima i kod policije...« Svagdje samo traži posao. Čudno je da se nigdje nije mogao zaposliti, a toliko je propješačio. Nije li po srijedi bila druga svrha njegova puta? Ipak, za neku političku tvrdnju za sada nema nikakva dokaza. Čopić dalje izjavljuje da je u Beograd stigao nepoznatog datuma i zadržao se tri do četiri dana kod svoje nećakinje Dragice Terzić u Ivankovečkoj ul. 10. Kad se uvjerio kako ni tu ne može naći posla, krenuo je preko Pančeva do Vršca. Između Vršca i Temišvara prešao je 22. veljače granice Rumunjske. Došao je do rumunjskog grada Deva, oko 200 km od naše granice, ali je tu bio uhapšen i osuđen na 16 dana zatvora zbog prijelaza granice, te nakon zatvora protjeran u Jugoslaviju.

Svoju izjavu završava: »Napominjem da sam celi moj put nemajući sredstava za podvoz propešačio na moje noge, a tražeći milost od dobrih ljudi za izdržavanje, pa molim nadležne vlasti da čim prije dobijem svoje stalno mjesto boravišta u Senju gdje sam se i rodio i gdje imam rodbine i kako bih mogao dobiti pravovaljane isprave da mogu i dalje tražiti zarade, jer ne

³¹ Isto.

³² Isto.

bih želio da na ničiji teret živim kad sam mlad i zdrav i mogu sebi da zaradim i da živim kao ostali ljudi...»

Cini se da je ovim uspio uvjeriti vlast u svoju »bezizlaznu situaciju«, pa mu općina plaća po 10 dinara za uzdržavanje, a mjesna policija, kako bi ga se riješila, traži od Kraljevske banske uprave u Zagrebu da mu se dopusti boravak gdje traži. Ujedno policija javlja da je bio »dobrog vladanja« i da je »stalno pod diskretnom prismotrom«, jer je »temeljito sumnjiv zbog komunizma«.

Dopušteno mu je da živi u Senju kod svoje nevjeste Kate Čopić, radnice — žene njegova brata krojača Josipa, koji je napustio, kako kaže policija, svoju ženu. Ali je ona vrlo siromašna i jedva uzdržava sebe i djecu. Zbog toga ponovno moli u svibnju da mu se dopusti da ode u Otočac gdje će se namjestiti kod Mate Kasunića, limara i vlasnika kina u Otočcu. Dobio je takvu dozvolu uz primjedbu policije »da se nad Čopićem vodi stalna prismo-tra«. Nema podataka da li se namjestio kod spomenutog, a također ni o njegovim ovdašnjim vezama, jedino se znade da je oдавde jednog dana nestao. Ponovno pokušava prijeći granicu. Policijski izvještaj Kraljevsko-banskoj upravi u Zagrebu od 7. lipnja javlja »da je 5. o. mj. pokušao kod St. Ilja ilegalno da pređe iz naše države u Austriju ali je od pograničnih organa primječen i uhapšen...«³³ Opet istraga i izmišljena Čopićeva priča da je tražio posao kod posjednika čije se imanje nalazi na granici, a zove se Derat, i da je vraćajući se od njega naišao na granicu, gdje je i uhapšen. Naravno, nije priznao da je pokušao bježati u Austriju. Policija kaže: »Da je imao namjeru da pređe u Austriju, odlučno odbija.«

I ovaj put je bilo sve dobro smišljeno za bijeg, čak i ime gazde na granici, ali je nešto zatajilo.

Ponovno policija i ispitivanje na granici i u Mariboru, pa zatim u Zagrebu. Ovaj put policija ga odlučuje zadržati pod izravnom kontrolom u Zagrebu kako bi imala nad njim stalnu »pasku u pogledu njegovog rada i kretanja«. U Zagrebu ostaje po prilici oko mjesec dana. Nepoznato je što je radio i gdje se kretao. Jedino što znamo to je da je unatoč »stalnoj paski« uspio nestati, ali ovaj put uspješno: »nakon svih napornih bazanja« u Francusku,³⁴ kako će kasnije pisati.

U kolovožu 1936. došao je izvještaj iz Maribora da se Milanu Čopiću »... izgubio svaki trag, te je najvjerojatnije da je imenovani ponovno ilegalno prešao granicu i otišao u inozemstvo.«³⁵

U Španjolsku je stigao, kako je napisao u anketi ispunjenoj u Albaceti, 11. studenog godine 1936.³⁶ O njegovu prijelazu u Španjolsku da se bori protiv fašizma, policija, odnosno »odeljak za državnu zaštitu kraljevske banske uprave Savske banovine« saznala je tek 24. veljače 1937. da se bori »na strani Madridske vlade kao uvereni komunista.« Policija u vezi s ovim podatkom traži od svih svojih potčinjenih organa diljem zemlje da se u slučaju njegova povratka s njim »postupi po zakonu.«

Međutim, i to nije bila posljednja »briga« Ministarstva unutrašnjih poslova o Milanu Čopiću. Jer dok se on stvarno borio protiv fašizma za slobodu

³³ AIHRPH, Grupa XIX, Dosje Milana Čopića.

³⁴ Sestra Jelena izjavljuje da je ona primila od Milana iz Odese jednu dopisnicu. (Arhiv CK SKJ, MG-1491).

³⁵ Arhiv CK SKJ, Sp. VIII-C/6.

³⁶ AIHRPH, Grupe XIX, Dosje Milana Čopića. Međutim u zborniku: Španija 1936—1939. Zbornik sećanja jugoslavenskih dobrovoljaca u španskom ratu. knj. 5. Beograd, 1971., 517 stoji da je stigao u Španjolsku 11. rujna 1936. Interesantan je podatak Milanove sestre Jelene da joj se javio pismom iz Odese. Nije isključeno da je prije Španjolske bio u SSSR-u.

španjolskog naroda i naprednog čovječanstva, dotle ga je policija vodila u svim popisima čekajući da ga uhvati i kazni.

O sudjelovanju Milana Čopića u borbi španjolskog naroda sačuvalo se vrlo malo dokumenata i svjedočanstava. Najinteresantnije je u tom smislu pismo Milanovo iz Albacete od 1. veljače godine 1937. tri mjeseca nakon njezina dolaska u redove interbrigadista. Milan je pisao svojoj sestri Jeleni Duboka na Sušak. Evo sadržaja tog pisma, za čiju »točnost prepisa jamči viši policijski komesar pogranično željezničke i parobrodске policije F. Ujčić«.

Pismo glasi: »Madam Jelena Duboka, Kumičićeva ul. br. 5, Sušak Jugoslavija.

Nakon svih napornih bazanja, koje stoji mnogo zdravlja bio sam tvrđi od kamena. Danas sam još tvrđi od ikakvog svojstva na svijetu. Nakon prošlih šesnaest godina razlaza ipak je došao časak — da su se vjernici svojih ideala sastali iako udaljeni od tebe.³⁷

Naša ideja pobjeđuje. Madrid će biti svršetak Europskog, a i svijetskog fašizma. Branit ćemo Madrid, Španiju, Europu i cio eksloatirani svjet.

Evo nas zajedno od preksinoć, pa ti javljamo da smo ja i Vlado živi i zdravi što želimo tebi, Vladu, Čedu, Svetozaru³⁸ i ostalim.

Bratski pozdrav Milan Čopić s. r.³⁹

Na kraju pisma Milan daje ovu adresu: »Comarade Emile Čopić Secopro Rajo Internacional Plaza Altozana Chamba 10. E Albacete España«.

Komesarijat željezničko-parobrodarske policije, koji je uhvatio ili dobio ovo pismo, »a koje adresatu nije došlo u ruke«, kaže za Milana da je »izraziti i fanatični komunist kao što mu je i brat Vladimir«.

Milan Čopić je u to vrijeme radio u Kontraobavještajnom odjelu internacionalnih brigada. Prema jednom svjedočanstvu bio je u Albaceti komandant zatvora internacionalnih brigada.

Poslije evakuacije internacionalista iz Albacete 1939. Milan Čopić je po tvrdnji Nikole Kovačevića (intendanta u Štabu interbrigada u Albaceti) upućen u jednu internacionalnu brigadu koja je otišla na bojište. U koju je brigadu otišao, nije se dalo ustanoviti.

Vrlo malo se znade što je bilo s njim nakon završetka nacionalne revolucije u Španjolskoj. Postoje dva dosta protuslovna podatka. Prvi je objavljen u zborniku sjećanja španskih dobrovoljaca. Ovdje se tvrdi da je Milan Čopić »ubijen u logoru u Njemačkoj.«⁴⁰ Drugi podatak je dao N. Kovačević. On kaže da je Milan poslije Španjolske otišao u Belgiju, jer je on prema njegovoj tvrdnji došao u Španjolsku iz Belgije, a Belgija je primala svoje povratnike. U Belgiji se Milan, navodno, uključio u pokret otpora. Nije također isključeno da je Milan bio poslan na rad u neprijateljske redove. Posljednja vijest, prema ovoj tvrdnji, bila je da je godine 1940. poginuo u borbi protiv fašista.⁴¹

Drugih podataka o Milanu i o njegovu sudjelovanju u pokretu otpora u Belgiji nema, pa je, prema tome, teško definitivno prihvatiti gornje tvrdnje.

I nakon svega rečenog može se reći da je mukotrpan život Milana Čopića još premalo poznat. Ostalo je dosta pretpostavki i neriješenih problema. Za sada se može uz ostalo tvrditi da su Milan i Vladimir Čopić djelovali, kako sâm Milan kaže, kao »vjernici svojih ideala« boreći se i ginući za pobjedu socijalizma i komunizma u svojoj zemlji i čitavom svijetu.

³⁷ Riječ je ovdje o susretu Milana i Vladimira koji se prema ovom nisu vidjeli od godine 1921.

³⁸ Ovo su djeca Jelene, sestre Milanove i Vladimirove.

³⁹ AIHRPH, Gr. XVII 1937, k. br. 6148.

⁴⁰ Španija 1936—1939, knj. 5, 517.

⁴¹ Izjava Nikole Kovačevića I. Očaku 15. VI. 1976. (autorova zbirka).